

De strafrechtelijke bevoegdheid van het leenhof van Ieper tijdens de 14de eeuw.

In de kasselrijen van het oude graafschap Vlaanderen oefenden de grafelijke mannengerechten een belangrijke rechtsmacht uit. Deze rechtbanken, samengesteld uit leenmannen, die door een grafelijk baljuw gemaand werden, zouden omstreeks 1170-1180 tot stand gekomen zijn¹. Sommige van deze rechtbanken bezaten vanaf hun ontstaan slechts een louter feodale bevoegdheid. Dit was ondermeer het geval voor de mannengerechten van het Brugse Vrije en de kasselrijen Veurne, Sint-Winoksbergen, Broekburg, Aire en Sint-Omaars. Andere grafelijke mannengerechten daarentegen traden in een kasselrij eveneens op als de enige centrale rechtbank; naast hun feodale bevoegdheid oefenden ze in de kasselrij de gewone of gemeenrechtelijke bevoegdheid uit (o.a. in de kasselrijen Gent, Oudenaarde, Aalst, Douwaai en Zeeland bewesten Schelde). In een derde groep van kasselrijen tenslotte oefenden deze mannengerechten deze gewone bevoegdheid uit in samenwerking met een centrale kasselrijsherenbank. Dit was ondermeer het geval in de kasselrijen Belle, Kassel, Kortrijk, Rijsel,

1. R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafprocesrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw* (Verhand. Kon. VI. acad. voor wet., lett. en sch. kunsten van België. Klasse der Letteren. nr. 24) Brussel, 1956, p. 8; F.L. GANSHOF, *Les transformations de l'organisation judiciaire en Flandre jusqu'à l'avènement de la maison de Bourgogne*, in *Tijdschrift voor phil. en gesch.*, XVIII (1939), p. 43-61.

het Doornikse, Vlaamse kasselrij tot 1313-1314, en de heerlijkheid Dendermonde².

In de kasselrij Ieper was deze laatste regeling eveneens van toepassing. Zeker vanaf de 13de eeuw werd de gewone bevoegdheid er uitgeoefend door een grafelijk mannengerecht en een kasselrijschepenbank³. Deze gewone bevoegdheid hield ondermeer het recht in alle misdrijven te bestraffen met uitzondering van de aan de graaf voorbehouden gevallen⁴.

De verdeling van de strafrechtelijke bevoegdheid over deze twee rechtbanken in de 13de-14de eeuw gaf reeds aanleiding tot verschillende hypothesen.

2. F.L. GANSHOF, *a.w.*, p. 52-54 ; ID., *Recherches sur les tribunaux de châtelainie en Flandre avant le milieu du XIIIe siècle* (Univ. Gent. Werken uitgeg. door de Fac. Wijsb. en Lett., 66e aflev.), Antwerpen-Parijs, 1932, p. 15-35 ; R.C. VAN CAENEGEM, *a.w.*, p. 8 ; L.A. WARNKOENIG, *Flandrische Staat- und Rechtsgeschichte bis zum Jahr 1305*, Wiesbaden, 1836-1837 (Anast. druk, 1967), II, 1, p. 98-100, 167, 207-212 ; 2, p. 56, 102, 109 en 114 ; E. DE COUSSEMAKER, *Sources du droit public et coutumier de la Flandre maritime* (*Annales du Comité Flamand de France*, XI) Lille, 1873, p. 22-32, 26-56 ; A.C.F. KOCH, *De rechterlijke organisatie van het graafschap Vlaanderen tot in de 13de eeuw*, Antwerpen - Amsterdam, (1951) ; D. BERTEN, *Coutume du Vieuxbourg de Gand* (Introduction), (*Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier de Gand*, VII), Brussel, 1904, p. 378-462.

3. Over de bevoegdheid van het grafelijk mannengerecht en de kasselrijschepenbank te Ieper : F.L. GANSHOF, *Les tribunaux de châtelainie*, p. 36-27 ; A.C.F. KOCH, *a.w.*, p. 103 ; L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutume de la salle et châtelainie d'Ypres* (*Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier d'Ypres*), II, Brussel, 1911, p. XXIV e.v. ; E.I. STRUBBE, *Gedingvoering voor het leenhof te Ieper in de vijftiende eeuw*, in : *Hand. Kon. Com. Oude wetten en verordeningen van België*, XIX (1956), p. 100-172.

4. Over deze «voorbehouden gevallen» zie J. BUNTINX, *De Audientie van de graven van Vlaanderen. Studie over het centraal grafelijk gerecht (c. 1330 - c. 1409)* Verhand. Kon. VI. acad. voor wet., lett. en schone kunsten van België. Klasse der letteren. Jrg. XI nr. 10) Brussel, 1949, p. 180-214.

Volgens H. Nowé⁵ hadden de Ieperse kasselrijschepenen geen enkele strafrechtelijke bevoegdheid. Alhoewel de auteur dit niet uitdrukkelijk zegt, impliceert deze stelling dat de criminele rechtspraak in de kasselrij Ieper alleen door het grafelijk mannengerecht werd uitgeoefend. Op basis van 14de en 15de eeuwse teksten toonde Prof. F.L. Ganshof echter aan dat niet alleen het grafelijk mannengerecht doch ook de kasselrijschepenen strafrechtelijke bevoegdheid bezaten. Over de bevoegdheidsaflijning in strafzaken tussen deze twee centrale grafelijke gerechten in de kasselrij wenste Prof. F.L. Ganshof zich echter niet uit te spreken⁶. Op grond van de gegevens van Prof. F.L. Ganshof tenslotte besliste A.C.F. Koch in zijn werk over «De rechterlijke organisatie in het graafschap Vlaanderen tot in de 13de eeuw» dat in de kasselrij Ieper de kasselrijschepenen de lage en het grafelijk mannengerecht de hoge justitie uitoefende⁷. Alhoewel deze auteur voor zijn stellingname geen afdoende bewijzen opgeeft, blijkt dit nochtans de juiste hypothese te zijn. Volgens een tot nogtoe onbekende tekst, waarschijnlijk uit de 14de eeuw⁸, nam het grafelijk mannengerecht immers kennis van de *hoghe feiten* en de kasselrijschepenen van alle andere misdrijven. Tot de *hoghe feiten* werden, volgens deze tekst, de volgende misdrijven gerekend: vredebreuk, moord, roof, brandstichting, verkrachting en andere zware sexuele delicten (= *tfule*) of alle delicten die

5. H. NOWÉ, *Les baillis comtaux de Flandre des origines à la fin du XIVe siècle* (Acad. roy. de Belg. Classe des lettres et des sc. morales et politiques. Mem. in-8°, XXV) Brussel, 1929, p. 268.

6. F.L. GANSHOF, *Les tribunaux de châteltenie*, p. 27, 39 en 41 voetnoot nr. 2.

7. A.C.F. KOCH, *a.w.*, p. 103. Over het onderscheid tussen de hoge en lage justitie bij deze auteur zie ID., *a.w.*, p. 20-22.

8. Zie verder.

met radbraking (= *twiel*) of de verbrandingsdood (*de brant*) konden bestraft worden. Alle andere misdrijven behoorden tot de bevoegdheid van de kasselrij-schepenen. Dit was ondermeer het geval voor de misdrijven waarop slechts de galg of een boete van zestig ponden parisis stond⁹.

De tekst die deze bevoegdheidsverdeling aangeeft is opgetekend in een handschrift uit het begin van de 15de eeuw dat in het Rijksarchief te Kortrijk bewaard wordt¹⁰. Dat handschrift bevat verscheidene afschriften van juridische tractaten waaronder de hogergenoemde tekst. De kopiïst van het handschrift maakt zich op folio 39r^o bekend: «*Desen bouc was ghemaect ende vulscreven int jaer van gracien MCCCC ende IIII te Acheles Hameyden ende es sine in desen tijt. Gescreven bij der hant van Franssen vanden Bussche ende vulmaect. (...) Per manus scriptoris Frans[iscus] f[i]lius] Jacobus de Busco. Amen*». Zoals dit opschrift aangeeft werd dit handschrift gemaakt door Frans vanden Bussche in 1404 in het huis van Acheles Hameyde aan wie het handschrift toebehoorde¹¹. De besproken tekst is derhalve een afschrift van een ouder niet bewaard document.

De tekst draagt als titel: «*Hoe men custumeerd in Ypreambacht te bedincghene die hoghe feiten behorende*

9. Cfr. tekst na deze inleiding, art. 7.

10. KORTRIJK, RA., O.S.A.K., nr. 1011, f. 10v^o-11.

11. Frans vanden Bussche en Achilles Hameyde waren beiden Kortrijksanen die omstreeks het tijdstip van het opstellen van het handschrift te Kortrijk woonden. F. DEBRABANDERE, *Studie van de persoonsnamen in de kasselrij Kortrijk 1350-1400*, Handzame, 1970, p. 95; ID., *Kortrijkse persoonsnamen omstreeks 1300*, in: *Anthroponymica*; IX (1958), p. 60-61. Een exhaustieve beschrijving van dit handschrift vindt men in J. MONBALLYU en F. DEBRABANDERE, *Kortrijkse rechtsaantekeningen uit de tweede helft van de 14de eeuw*, in: *Hand. Com. voor de oude wetten en verord. van België* (ter perse).

ten vonnesse van den mannen zulk als moordaet, vredebrake en andre». Zoals de titel aangeeft handelt deze tekst over de criminele rechtspleging gevolgd door het grafelijk mannengerecht van Ieper bij het uitoefenen van de hoge justitie. Achtereenvolgens wordt er gehandeld over het samenroepen en het ondervragen van een bewijsjury (*bezouc*), het instellen van de vordering, de dagvaarding van de beklaagde, de behandeling van de strafzaak door het grafelijk leenhof, het verstek van de beklaagde, de bestraffing van het verstek en de respectievelijke bevoegdheid van het grafelijk mannengerecht en de kasselrijschepenen.

Deze tekst heeft het karakter van een private optekening; de normatieve toon ontbreekt volledig. De auteur van deze private optekening is onbekend.

Een precieze datering van de tekst is moeilijk. Als *terminus ante quem* beschikt men uiteraard over de datum van het ontstaan van het afschrift, wat zoals hoger reeds werd aangetoond gebeurde in de loop van het jaar 1404. Uit de inhoud van de tekst blijkt bovendien dat het samenroepen en het ondervragen van de bewijsjury op het ogenblik van het opstellen van de tekst alleen door de grafelijke leenmannen gebeurde. Volgens een akkoord tussen de stad en de kasselrij Ieper, op 6 september 1371 bekrachtigd door Lodewijk van Nevers, diende dit *besouc* voortaan door vier grafelijke leenmannen en vijf kasselrijschepenen te gebeuren¹².

De medewerking van de kasselrijschepenen aan dit

12. L. GILLIODTS- VAN SEVEREN, *Coutume de la salle et châtellenie d'Ypres (Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier d'Ypres)*. II, Brussel, 1911, p. 10-11.

gerechtelijk onderzoek, wat nadien werd voortgezet¹³, is nieuw ten opzichte van de besproken tekst. De tekst is derhalve ouder dan 6 september 1371, datum van de hogergenoemde bekrachtiging. Als *terminus post quem* kan alleen 1170-1180, datum van het ontstaan van de grafelijke mannengerechten, naar voor geschoven worden. De vroegste sporen van het aanwenden van de bewijsjury door de grafelijke mannengerechten in Vlaanderen dateren evenwel slechts uit het einde van de 13de eeuw¹⁴. Uit dit alles blijkt dat de tekst waarschijnlijk op het einde van de 13de of in de eerste helft van de 14de eeuw werd opgesteld.

Het belang van deze tekst werd reeds gedeeltelijk aangetoond. Het is de oudste bron die duidelijk de respectievelijke bevoegdheid van het grafelijk mannengerecht en de kasselrijschepenen in de kasselrij Ieper aangeeft. Bovendien geeft de tekst een nauwkeurige beschrijving van de gevolgde rechtspleging in strafzaken voor het grafelijk mannengerecht. Ten slotte geeft de tekst een, weliswaar niet limitatieve, opsomming van de feiten die tot de hoge justitie behoorden: vredebreuk, moord, roof, brandstichting, verkrachting, zware sexuele delicten of alle delicten die met radbraking of verbranding konden worden bestraft. Andere misdrijven zoals diegene, die met de galg of een boete bestraft werden, behoorden tot de

13. Cfr. L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Sources et développement de la coutume d'Ypres (Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier d'Ypres)* II, Brussel, 1908, p. 237-239; ID., *Coutume de la salle et châteltenie d'Ypres*, II, Brussel, 1911, p. 41-44.

14. R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafprocesrecht*, p. 195; E. DE COUSSEMAKER, *Sources du droit public et coutumier de la Flandre maritime*, p. 26.

lage justitie¹⁵.

De tekst werd naar de gebruikelijke regels uitgegeven. De i, de j en de ij die in het handschrift nu eens gestipt en dan eens ongestipt voorkomen werden naar modern gebruik gewijzigd. De y die in het handschrift op een speciale manier geschreven wordt werd overal behouden. De verkortingen werden stilzwijgend opgelost. De tekst in het handschrift heeft een verdeling in alinea's gevolgd door een expliciet. Deze expliciet werd in de uitgave vervangen door een (*) teneinde zo weinig mogelijk te storen bij de lectuur.

J. MONBALLYU

Eerstaanwezend assistent K.U. Leuven

TEKST

Afschrift (1404) ; papier (Briquet, 8.928) ; f.10v^o-11 (410 x 290 mm.) ; gotisch boekschrift (*cursiva*) ; oude perkamenten band ; KORTRIJK, Rijksarchief, Fonds Oud Stadsarchief, voorlopig nummer 1011.

HOE MEN CUSTUMEERD IN YPREAMBACHT TE
BEDINCGHENE DIE HOGHE FEITEN BEHORENDE
TEN VONNESSE VAN DEN MANNEN ZULK ALS
MOORDAET, VREDEBRAKE ENDE ANDRE¹⁶.

[1] Eerst als die heere een bezouc zitten wille van ver-
debraken, van moordaden of van andren hoghen

15. Over het onderscheid tussen de hoge en de lage justitie tijdens de middeleeuwen : A.C.F. KOCH, *a.w.*, p. 15-40 ; R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafrecht*, p. 27 ; F. MERZBACHER, art. *Hochgerichtsbarkeit*, in : *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, IX (1972), kol. 172-175 ; H. HIRSCH, *Die hohe Gerichtsbarkeit im deutschen Mittelalter*, 2de druk, Graz-Köln, 1958.

16. In het bijzonder danken wij Dr. fil. F. Debrabandere voor het nalezen en collationeren van deze uitgave.

feiten, zo moet de heere de mannen alvoren informeren datter feit es, ende dat feit kennelijc ghedaen, men wijst dbezouc te ghebiedene up eenen zondach sheeren aysemente met eenen bailiu ende IJ mannen van den hove of meer in de prochijekerke daer tfeit gheviel ende in de IJ naeste prochijen, dbezouc te sittene van den daghe dat men de daghinghe doet in derden daghe ter stede daer tfeit gheviel of harde ghehende, ende daer daech men alle die lieden man of den XV jaren oud ende daer boven om ten bezouke te commene ende daer te doene, mits dat de bailiu dat prouvet inwaer te doene met den goeden lieden van den drien prochijen. (*)

[2] Als men bezouc besit van verdebraken, so es men sculdich te vraghene den vrienden omme deerste feit, daernaer omme tlaeste, ende of tlaetste toecommen es omme tocoysoen van den eersten, ende tusschen beeden den feiten partien verscheden ziinde te minste XL voeten. Eist dat IJ goede soufisante lieden dit orconden, so es de verdebrake inwaer ghedaen, emmer wel merkende wat lieden het ziiin, bij daghe van ziene van hoorne, ende bij nachte van gheruchten ; ende van horen segghene, daerof behoort drie of meer tfeit vorseit te verclaersene. (*)

[3] Als int vorseide bezouc hiemen bedraghen es van verdebraken, moorden of ander saken, faite, de clagher, mits datter een es, dinct danne te tijt. Ooc so wint meneghenen of voor de mannen, ende diere bedraghen es wijs men te daghene up eenen zondach in de prochijekerke daer tfeit gheviel van den zondaghe in derden daghe als up zinen derden dach van vredebraken, ende van zinen live nomende hem hof ende stede waer hij commen mach tsinen wetteliken daghe. Die dag-

hinghe doet men met eenen bailiu ende met IJ mannen van den hove of meer, ende derden valt altoos sdisendaghes naer den Ypp[er]schen. Sowaer lijf of gront ancleeft, die dach hout men altoos tYpre te zale, ende maectene elken daer.

- [4] Des disendaghes so verhaelt de bailiu dbedrach ende hoe de daghinghe ghedaen es. Danne wijs men de daghinghe kennelijc te doene, die kenlijchede doen met IJ mannen diere over waren. Men heeschtene voort eene waerven ende danne wis menne te banne, ende derdewaert voortheessen anderwaerf te beidene kennelijc te makene dat porten open ziiin ende bruggghen neder, ende voordheessen ende gheven vry wech ende gheleede van allen zaken zonder van dien, ende daerof presentieren wet te doene te segghene van den mannen. Danne heesch menne derde waerven voord en daernaer verbeit men tijt ende wile. Danne wisen de mannen omme bedi dat prieme, tsiertsen, middach, noene ende de meeste heelt van den daghe leden es, dat tijt ende wile van den daghe verleden es. Danne wiis menne achtervolcht, verwonnen van zinen eersten derden daghe van vrebaken, ende menne eerdachtene¹⁷ daer ter stede van dien daghe in derden daghe van vredebraken ; die derde dach valt sdonde[r]sdaghes. (*)

- [5] Sdonderdaghes so verwint men den selven met alle den maniicghen, vonnessen, voortheessen, beiden als boven verclaerst tote men wijst te verbeidene tijt ende wile. Danne verbeiden de mannen so langhe dat de zonne ondergaet, bed nacht

17. eerdachtene, in *hs.* verschreven als eerdacechtene. De eerste (overtollige) c is te wijten aan een anticipatiefout van de kopist. Van het werkwoord erdagen : «verdagen».

es dan dach, ende als de bailiu maend of hij tijt ende wile wel verbeit heeft, de manne segghen: Bailiu behouden uwer manicghen wij zien ende merken dat so verne an den nacht ghegaen es, dat de dach zine leden verloren heeft ende es bet nacht dan dach ende ziin onmoghende van vonnessen te wisene, nemaer wanneer ghi ons in hove doet ende betoghet dat bet dach zij dan nacht ende dat de dach den nacht verwonnen heeft, wij zullen goede vonnessen wisen ende doen dat wij sculdich ziin te doene ende thof blijft open staende al den nacht tote sandersdaghes ende dats sondaechs». (*)

- [6] Sondachnuctins, de zonne up ziinde, de manne vergadert int hof, de bailiu verclaert al tghedinghe datter of leden es ende maent of hij de mannen wel in tiden in hove ghedaen heeft, ende betoocht den dach ende begheert de contumacie. De manne wisen den beclaechden gheachterhaelt ende verwonnen van zinen utersten wettelike derden daghen van vredebraken, ende daernaer ten versouken van den bailiu men wystene te bannene daer ter stede van vredebraken eweliken uten lande van Vlaendre up ziin hooft, ende dat men dien ban pueplieren zal te Ternints¹⁸ tYpre ter Maerct boven den Wissele¹⁹ ende in de prochijekercke daer tfeit gheviel met eenen bailiu ende met IJ mannen of meer. Heeft hij leen of erve, dat die

18. Waarschijnlijk bedoeld «Ternincs». De familienaam Terninc bestond te Ieper. Zie W. Beele, *Index van de Ieperse persoonsnamen uit de stad- en baljuwsrekeningen 1250-1400*, Doctoraatsproefschrift Germ. Fil., K.U. Leuven, 1975, p. 579.

19. De «Wissele» was een huis gelegen aan de zuidzijde van de markt te Ieper, aan de hoek van de Zuidstraat. V. VERFAILLIE, *Schets ener toponymie van Ieper. Historisch verwerkt tot omstreeks 1600*, Licentiaatsverhand. Germ. filologie K.U. Leuven, 1948, p. 385.

lichghe ende aplakiere an sgraven dommeyne in meersinghen van zinen andren goede ; heeft hij cateile dat men die te sgraven tafel ende tsire dwale in meerzinghen van sinen andren cateilen.

(*)

- [7] Dese feiten die behoren ten vonnessen van den mannen naer de costume vorseit dats moord, roof, brantstichten, vrouwencracht, tfule, ooc andre diere ute spruten, daerof de iusticie behoord twiel, de brant, ende dandre feiten ziin ghegheven te berechten over schepenen, ja die behoren te schepenvonnessen dat elc wel weten mach wat schepenen daer vermoghen : LX lib. paris, de galghe, buten vryen steden van wette. (*)

